

EGY KÜLÖNLEGES MEGALITIKUS LELET AZ ALFÖLDRŐL A kevermesi sztélé kutatásának előzetes eredményei

BÓKA GERGELY¹ – GYUCHA ATTILA² – OLÁH ISTVÁN³ – STIBRÁNYI MÁTÉ¹ – PETHE MIHÁLY¹ –
KASZTOVSZKY ZSOLT⁴ – KREITER ATTILA⁵ – MICHAEL L. GALATY⁶ – TIMOTHY J. WARD⁷ –
SZEMEREY-KISS BALÁZS⁸ – DANIELLE J. RIEBE² – MEDGYESI PÁL⁹

Magyar Régészet 10. évf. (2021), 4. szám, pp. 9–17. <https://doi.org/10.36245/mr.2021.4.4>

Magyarország területéről eddig nem kerültek elő olyan, a megalitikus kultúrkörhöz tartozó, nagy méretű, összetett strukturájú, kőből készült építmények, amelyeket nagy számban emeltek az Atlanti-óceán partvidékén és Észak-Európában a Kr. e. 4–2. évezredben. A folyosós és kamrás sírok, dolmenek, kőkörök és magányosan álló sztélék világának építészeti és díszítőművészete a Kárpát-medence régészeti örökségéhez eddig nem volt köthető. Ezért is különleges a délkelet-alföldi Kevermes határában talált, vésett motívumkincsében a megalitikus kultúrkört idéző kősztélé előkerülése. Az egyedülálló tárgyhoz kapcsolódó kutatások során fontosnak tartottuk az előkerülés részleteinek tisztázását, a hamisítás lehetőségének vizsgálatát, a sztélé nyersanyagának és forrásterületének meghatározását, a motívumok analízisét, illetve az eredeti leletkontextus felderítését. A jelen, előzetes közlemény célja az eddigiekben elvégzett vizsgálatok összefoglalása. A következő dolgozat tartalmazza majd a múltbeli és a közeljövőben sorra kerülő analízisek eredményeinek részletes ismertetését, valamint azon interakciók és kapcsolati hálózatok tárgyalását, amelyek a kevermesi sztélé motívumainak az Alföldön történt megjelenését eredményezhették.

Kulcsszavak: Alföld, anyagvizsgálat, Kevermes, megalit, szarmata, sztélé

AZ ELŐKERÜLÉS KÖRÜLMÉNYEI

2008 februárjában Fábián János nyugalmazott kevermesi tanító felkereste a Munkácsy Mihály Múzeumban Medgyesi Pál régészt. Elmondta, hogy évekkorábban a Békés megyei Kevermes határában egy vésetekkel díszített, nagyméretű követ találtak, amelynek eredetéről pontosabb információkat kívánt gyűjteni. A megkeresést követően Kevermesen talákoztunk Magyar Mátyással, aki kertje díszeként őrizte a tárgyat (*1. kép*).

Magyar Mátyás szerint a leletet a 2000-es évek legelején, szántás közben találta a terület kevermesi tulajdonosa, Kovács József. Felkerestük Kovács Józsefet, aki elmondta, hogy a kőbe a felszíntől számított mintegy 40 cm-es mélységben akadt meg az eke (ekkor végezték az első igazi mélyszántást a területen), amelyet megpróbáltak kiásni, de mérete miatt végül markolóval kellett azt kiemelniük. A találó szerint a tárgy kissé ferden feküdt a földben. Annak érdekében, hogy az ne zavarja a jövőbeni mezőgazdasági munkákat, a találók az Elek–lökösházi utat kísérő árokban helyezték el a leletet. 2007-ben Magyar Mátyás munkája során került kapcsolatba Kovács Józseffel és helytörténettel foglalkozóként esetleges régiségek felől érdeklődött. Kovács József leírása alapján Magyar Mátyás megtalálta és hazaszállította az akkor már évek óta az árokban fekvő tárgyat. A Magyar Mátyásnál 2008-ban tett látogatásunk alkalmával fotó- és rajzdokumentációt készítettünk a leletről.

¹ Várkapitányság Zrt. Levelező szerző: bokagergey@yahoo.com

² University of Georgia, Department of Anthropology, USA

³ Flame Spray Hungary Kft.

⁴ ELKH Energiatudományi Kutatóközpont, Nukleáris Analitikai és Radiográfiai Laboratórium

⁵ Magyar Nemzeti Múzeum, Alkalmazott Természettudományi Laboratórium

⁶ University of Michigan, Museum of Anthropological Archaeology, USA

⁷ Millsaps College, Keck Center for Instrumental and Biochemical Comparative Archaeology, USA

⁸ Magyar Képzőművészeti Egyetem, Restaurátor Tanszék

⁹ Munkácsy Mihály Múzeum

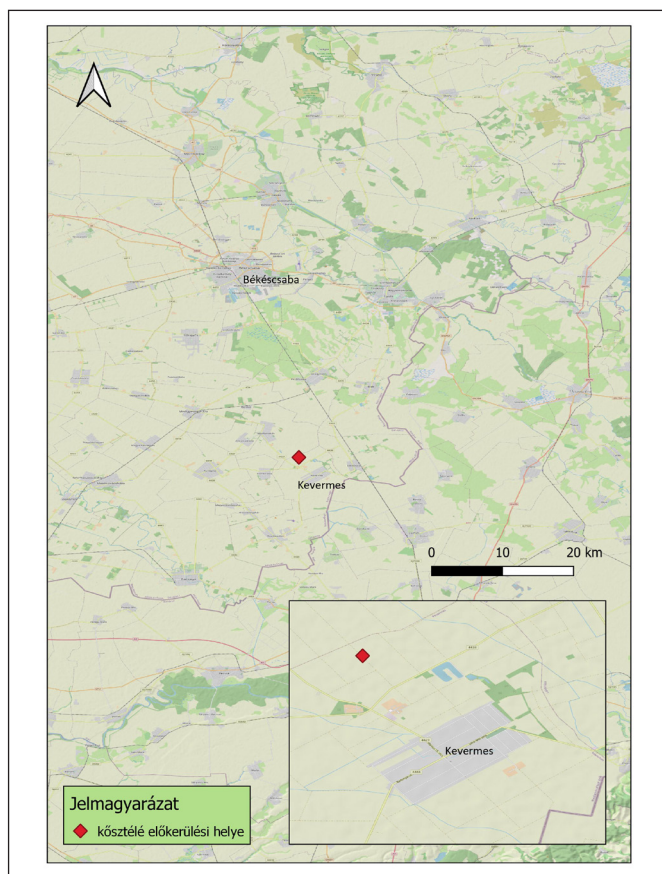
1. kép. Magyar Máttyás (balra), Gyucha Attila (jobbra) és a sztélé (elöl) Magyar Máttyás otthonában 2008-ban

2. kép. A sztélé vésett díszű oldala

A közepesen kemény, palás szerkezetű kő színe zöldes, anyagában sárgás színű, vékony rétegek látszanak. Magassága 110–112 cm, szélessége 48–55 cm. A tárgy jobb felső sarkában kisebb, friss sérülés, letört rész figyelhető meg, amelyet feltehetően a szántást végző eke okozhatott. Felfelé keskenyedő testének felülete jellemzően szabálytalan, durva, de egyik oldalán sima felületű palássági sík található. A palássági sík 25×44 cm-es területén bevéssett vonalakból álló, összetett mintát alakítottak ki (2. kép).

2013-ban Kovács József segítségével Kevermestől északnyugatra, egy szélesebb, a környezetéből kiemelkedő magasparton, mintegy 50 méteres sugarú körben sikerült meghatároznunk a kő találási helyét (3. kép). Szemlénk során a területen szarmata edénytöredékeket találtunk. A korábban ismeretlen lelőhely a Kevermes–Kopolya-dűlő II. nevet kapta. 2013-ban a sztélé Magyar Máttyás beleegyezésével további vizsgálatok elvégzése céljából Budapestre, a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központjába szállítottuk. A tárgy 2020-ban a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményébe került, jelenleg a múzeum állandó kiállításában látható.

3. kép. A sztélé megtalálásának helye

LABORATÓRIUMI VIZSGÁLATOK

A laboratóriumi kutatások a kő nyersanyagának és forrásterületének meghatározása mellett a vésetek készítőtechnológiai elemzésének megalapozását és a hitelesség vizsgálatát is magukban foglalták. A vizsgálatokra a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központjában, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Energiatudományi Kutatóközpont Nukleáris Analitikai és Radiográfiai Laboratóriumában, és a Keck Center for Instrumental and Biochemical Comparative Archaeology, Millsaps College (USA) laboratóriumában került sor.

Hitelességi vizsgálatok

A tárgy szokatlan, a Kárpát-medence régészeti emlékanyagától idegen motívumai felvetették a hitelesség kérdését. Ezért egyik legfontosabb megoldandó feladatunk a sztélé vésetei eredetiségének igazolása, az esetleges hamisítás kizárása volt. A kérdés tisztázása érdekében készítőtechnológiai és kémiai analízisekre került sor.

A technológiai elemzések előkészítéseként sor került a tárgy háromdimenziós felvételének elkészítésére. Ez a nagyfelbontású felvétel alkalmas a vésetek készítésének vizsgálatára (4. kép). A készítőtechnológiai analízisek előzetes eredményei a vésetek gondos, gyakorlott kéz által történt, szinte hibátlan kialakítására utalnak. A készítés eszköze vonatkozásában csont-, agancs-, kő- vagy fémessz- köz egyaránt szóba jöhet.

A kémiai analízisek annak vizsgálata céljából történtek, hogy megerősíthessük, avagy kizárhassuk modern fémessz- eszközök használatát a vésetek készítése során. A háromdimenziós felvételek elkészítését megelőző vizsgálatok kimutatták, hogy a vésetek felületét részlegesen, 0,1–0,05 cm vastagságban CaCO_3 kéreg borította. A kéreg arra utal, hogy a tárgy relatíve hosszú ideig volt a talaj felső részében eltemetve, ahol a talajvíz áramlási zónájában a lokális pH-érték ingadozásai miatt a kalcit vékony rétegben kivált rajta. A kalcitréteg alatt megőrződhettek a megmunkálás eszközének kémiai nyomai, ezért azt a díszített felületen és a sztélé hátsó oldalán (vakminta) 10 %-os HCl oldattal távolítottuk el és a lecsöpögő oldatot felfogtuk. Amennyiben a véseteket ötvözött (modern) fémszerszámmal alakították ki, a két oldat kémiai összetétele eltéréseket kellett, hogy mutasson. A kémiai elemzéshez nagy érzékenységű módszerre volt szükség, ezért ICP-MS (induktív csatolású plazma-tömegspektrometria) analízisre került sor. A mérések során különösen fontos volt az átmeneti fémek (króm, kobalt, vanádium, nikkel), valamint a titán és foszfor elemek mérése, mivel a modern ötvözött fémessz- eszközökben a vas mellett ezek az elemek fordulnak elő a legnagyobb gyakorisággal. A vizsgálatok a két oldal mért elemei között nagyságrendi eltéréseket nem mutattak ki, modern fémessz- eszközök használatára utaló nyomot nem találtunk.

Össességében, a jelenleg rendelkezésre álló információk – beleértve a kalcitréteg jelenlétét a vésetekben és az ICP-MS analízis eredményét – nem utalnak a lelet recens manipulációjára. A tárgyhoz hozzáférő személyekkel az elmúlt 13 évben folytatott beszélgetéseink során szintén nem merült fel ilyen jellegű gyanú.

Geológiai eredet vizsgálatok

A lelet nyersanyagának és geológiai forrásterületének meghatározása érdekében makroszkópos, petrográfiai, mikroszondás és prompt-gamma aktivációs (PGAA) elemzéseket végeztünk. A makroszkópos vizsgálatok szerint a kőzet legjellemzőbb tulajdonsága az inhomogenitás, ám szabad szemmel specifikus ásványok nem voltak azonosíthatók. A vékonycsiszolatokat polarizációs mikroszkóppal és elektron-mikroszondával

4. kép. A sztélé háromdimenziós felvételének részlete

(SEM-EDS) vizsgáltuk. Az eredmények mikroszkópos szinten is igazolták a kőzet erőteljes inhomogenitását, kimutatva, hogy a szövet mellett az ásványi összetétel is változatos. Ezt követően PGAA analízisek segítségével a kőzetet alkotó ásványok kémiai összetételét határoztuk meg. A mintákban mért értékek egybeestek a petrográfiai vizsgálatok által meghatározott kőzettípusra, a zöldpalára jellemző kémiai összetétellel.

A nyersanyag lehetséges forrásterületeinek meghatározása a kémiai összetételi értékeken alapult. Számos, a magyarországi régészeti lelőhelyek csiszolt kőeszközeinek nyersanyagában gyakran megjelenő forrásterület vált kizárhatóvá (pl. Nyugat-Magyarország, Szlovákia, Csehország). Bár a nyugat-szerbiai Vardar-zóna zöldpala fáciesű kőzetei is számításba jöhettek, a lelethez földrajzilag legközelebb eső Maros-völgy és az attól délre húzódó Déli-Kárpátok területei mutatkoztak a legvalószínűbb potenciális forrásterületeknek. Ezen régiók részleges geológiai feltártsága, a részletes térképek és szakirodalom hiánya miatt összehasonlító minták gyűjtésére volt szükség.

A kevermesi sztélé geológiai forrásának azonosítása érdekében 2014-ben irányított mintavételezést folytattunk a romániai Maros-völgyben és a Déli-Kárpátokban (5. kép). Összesen 27 potenciális forrást látogattunk meg és mintáztunk. A makroszkópos, valamint a petrográfiai és SEM-EDS vizsgálatok alapján a földrajzilag Kevermeshez legközelebb, mintegy 70 km-re, a Zarándi-hegységben, Cladova falutól északra gyűjtött zöldpala minta azonosnak bizonyult tárgyunk nyersanyagával.

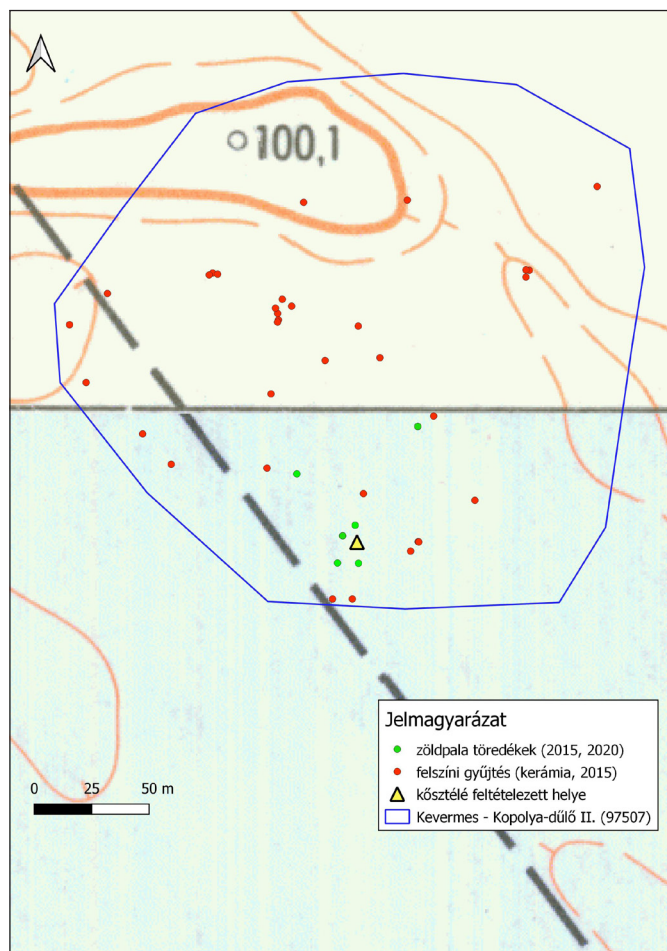
5. kép. Fotók a Maros-völgyben és a Déli-Kárpátokban folytatott geológiai mintavételezésünkről. A középső képen Oláh István látható

TEREPI VIZSGÁLATOK

A laboratóriumi vizsgálatok mellett az elmúlt években a kevermesi Kopolya-dűlőben felszíni gyűjtést, geofizikai méréseket, fúrásmintavételezést, és ásatást folytattunk a sztélé pontos előkerülési helyének és régészeti kontextusának tisztázása érdekében.

Felszíni gyűjtés

A 2013-ban, 2015-ben és 2020-ban végzett felszíni leletgyűjtéseink során a sztélé feltételezett előkerülési helyének tágabb környezetében jellegtelen őskori és szarmata kori kerámiát találtunk. A gyűjtések alkalmával a lelet zöldpala nyersanyagával megegyező kőtöredékeket lokalizáltunk egy kb. 70 méter átmérőjű területen (6. kép). E mintázat alapján egyrészt feltételeztük, hogy ezen a körzeten belül a kiemelése alkalmával a tárgyból letöredezett és a mezőgazdasági munkálatok következtében szétszóródott darabokat találtunk meg, másrészt azonban azt sem zártuk ki, hogy a felszíni zöldpala töredékek egy nagyobb területre kiterjedő, összetett megalitikus struktúrára utalhatnak.

6. kép. A felszíni leletek terepbejárásaink során dokumentált eloszlása Kevermes-Kopolya-dűlő II. lelőhelyen

7. kép. A magnetométeres felmérés eredménye és értelmezése Kevermes-Kopolya-dűlő II. lelőhelyen

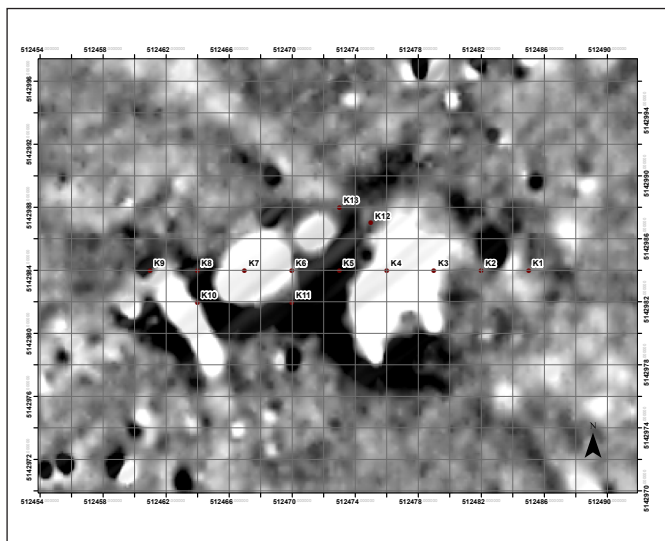
Geofizikai mérések

A felszíni zöldpala töredékek 2013-ban és 2015-ben dokumentált szóródása alapján 2015-ben 100×100 méteres területen magnetométeres felmérést végeztünk. Az eredmények települési, a felszíni leletek alapján főképpen feltételezhetően a szarmata korszakra keltezhető, szórt objektumokra utaltak. Emellett a katonai felméréseken is ábrázolt utakat, illetve egy nagyméretű, kb. 25×10 méteres, komplex, kelet–nyugati irányú, rendkívül erős anomáliát azonosítottunk. 2019-ben a magnetométeres felmérést a 2015-ben vizsgált területtől nyugatra és északra, összesen további 2,4 hektár területen folytattuk. További, feltételezhetően régészeti korú telepobjektumok mellett a mért terület északnyugati részén, döntően egy kelet–nyugati hát területére koncentrálódva, körárkos szarmata temetőt dokumentáltunk (7. kép). Egy esetleges felszín alatti építmény azonosítása érdekében, egy, a zöldpala töredékek szóródása alapján kijelölt, 30×30 méteres területen földradart is használtunk, de régészeti jelenséget nem tudtunk megfigyelni.

Fúrásvizsgálatok

A magnetométeres felmérés alapján elképzelhetőnek tartottuk, hogy a fentebb említett, mintegy 25×10 méteres nagyságú, határozott anomália egy felszín alatti – esetleg temetkezéshez tartozott – építményhez köthető, amelynek a sztélé része lehetett. Az anomália jellegének tisztázása érdekében 2015-ben Oakfield kézifúró segítségével 13 ponton fúrásvizsgálatokat végeztünk (8. kép). A mintákban jelentős mennyiségű vassalakat találtunk, amelynek alapján kizártuk az objektum vagy objektumcsoport építményként történő értelmezését és a sztélével való kapcsolatát.

A 2015. évi magnetométeres felmérés során azonosított objektumok jellegének tisztázása érdekében 2019-ben további fúrásokat végeztünk. Hét geofizikai anomáliát összesen 10 ponton vizsgáltunk (9. kép).

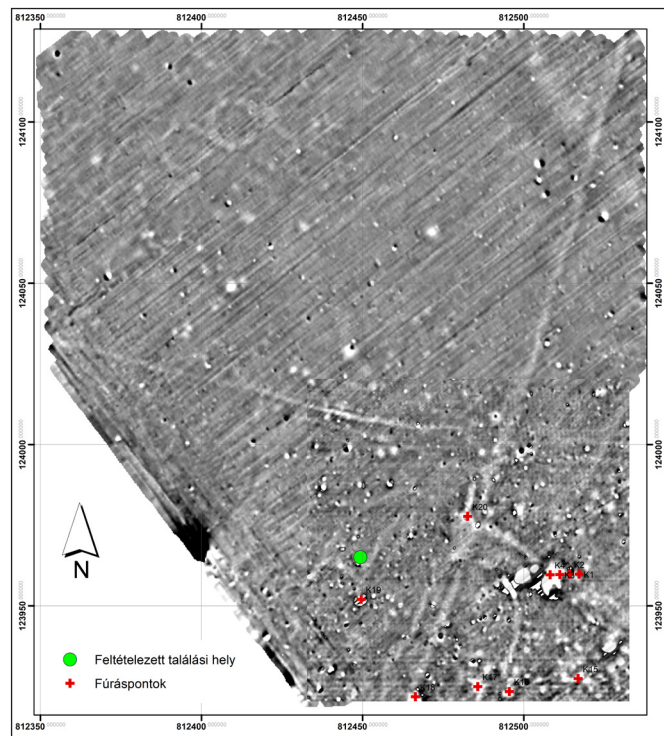

8. kép. A szövegben említett nagyméretű magnetométer anomália 2015. évi fúrásponyjai

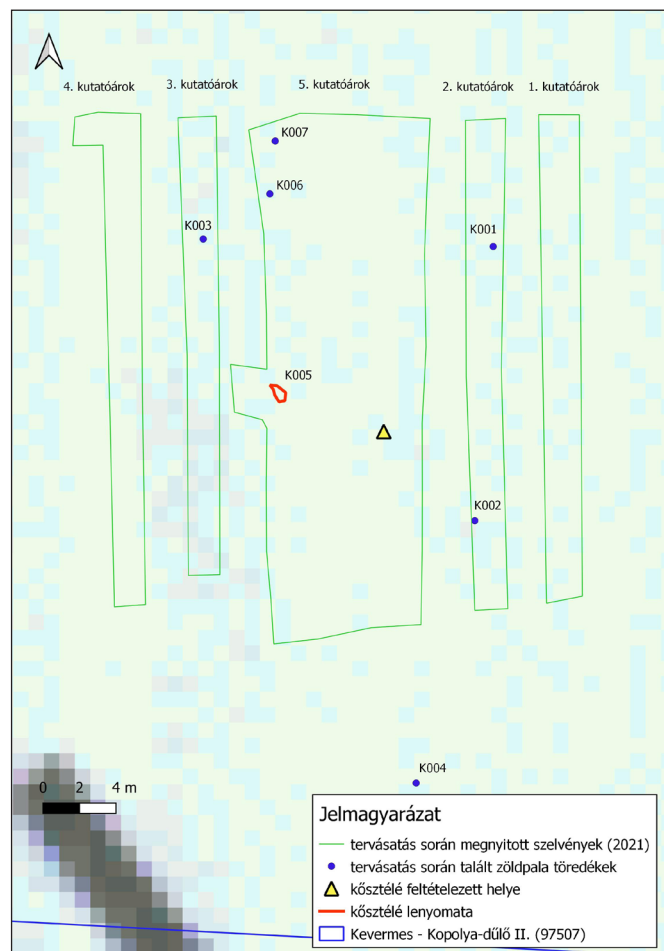
A fúrasmagok telepobjektumok betöltéseire utaltak, illetve a 2015-ben már vizsgált, nagyméretű anomália keleti részén kijelölt négy fúrás helyből további vassalak került elő. Ugyanezen anomália legnyugatibb fúrás helyén, 60 cm mélységben kemény, a kézifúróval áthatolhatatlan tárgyba ütköztünk. A tárgyat 0,5×0,5 méteres tesztszelvényben vizsgáltuk, az egy nagyméretű vassalagnak bizonyult. A fúrásvizsgálatok és tesztszelvényünk újból megerősítették, hogy a nagyméretű anomália nem köthető a sztéléhez.

Ásatások

2021 augusztusában nyílt alkalmunk ásatást végezni a sztélé előkerülési helyének és régészeti kontextusának tisztázása érdekében. A 30×30 méteres feltárási területet a korábbi évek terepi vizsgálatainak eredményei alapján jelöltük ki. Munkánk során összesen 461,3 m²-nyi felületet nyitottunk meg. A kutatási terület mindkét oldalán két-két, észak–déli irányítású, 2×30 méteres kutatóárkot humuszoltunk le (1–4. sz.), míg annak centrumában egy 10×30 méteres rész megnyitására került sor (5. sz.) (10. kép). Az 1. számú kutatóárkokban mindössze egy szarmata, kerámiatöredékeket és állatcsontokat tartalmazó objektum került elő. A 2. számú kutatóárkok északi felének lehumuszott felületén, szarmata leletanyaggal kísérve, néhány, objektum nélküli zöldpala töredéket azonosítottunk (K001). Az ugyanezen kutatóárkok déli végében talált nagyobb méretű, leletanyaga alapján szintén szarmata régészeti jelenség betöltésében – egyértelműen azonos-

9. kép. A 2019. évi, magnetométer anomáliákat vizsgáló fúrásponatok Kevermes-Kopolya-dűlő II. lelőhelyen

10. kép. A 2021. évi feltárások szelvényei és fontosabb megfigyelései Kevermes-Kopolya-dűlő II. lelőhelyen

sítható rétegtani viszonyok között, szarmata leletanyaggal keveredve – nagyobb, tenyérnyi méretű zöldpala töredékek kerültek elő (K002). A 3. számú kutatóárok északi felében, egy északkelet–délnyugati irányú szarmata árok betöltésében ugyancsak néhány darab zöldpala töredéket tártunk fel (K003). A 4. számú kutatóárokban egy újkori beásáson kívül régészeti jelenséget vagy leletanyagot nem találtunk. A centrális, 10×30 méteres, 5. számú felület humusgrétegében ugyan nagy mennyiségű szarmata leletanyagot, illetve a humusgréteg alján további zöldpala töredékeket találtunk (K006 és K007), de a lehumusztolt felszínen csak egy régészeti objektumot tudtunk megfigyelni (K005). Ebben, a jelenlegi felszíntől mért 45–50 cm-es mélységű, sekély, rézsútosan mélyülő gödörben 2–3 cm vastagságú, mállott zöldpala réteg jelentkezett (11. kép). A gödör laza szerkezetű, erősen kevert betöltése annak közel-múltban történt visszatöltődésére utalt. A betöltésből néhány nagyobb méretű zöldpala töredék is előkerült. A mállott zöldpala réteg alatt néhány apró faszénmaradványt és egy kis méretű állatcsontot találtunk, amelyeket radiokarbon mintákként csomagoltunk el. A mállott zöldpala rétegből szintén mintákat gyűjtöttünk azok a sztélé összetételével történő összehasonlítása érdekében.

11. kép. A K005 objektum a megfigyelt zöldpala réteggel és zöldpala töredékekkel

A K005 objektumban talált zöldpala réteg mérete és formája rendkívül valószínűvé teszi, hogy a sztélé egykori találási helyét és annak lenyomatát azonosítottuk. Megfigyeléseink alapján a 2000-es évek legelején történt megtalálás alkalmával nem bolygatták meg a talajt a sztélé aljáig, csupán annak felső harmadát áshatták körbe, majd a leletet a markolóval oldalirányban húzhatták ki a földből. Ez az interpretáció egybevág a megtalálónak a lelet kiemelésére vonatkozó szóbeli közlésével. A K005 objektum környezetében nem találtunk olyan további régészeti jelenséget, amely kapcsolatba hozható a sztélével.

A rendelkezésre álló adatok alapján a lelet feltételezhetően a szarmata korban, a Kr. u. 2–4. században, másodlagosan került találási helyére. Oldalára dőlve, a jelenlegi felszíntől mérve sekély mélységben feküdt, ismeretlen funkciót betöltve a szarmata településen. A lelőhelyen feltárt objektumokban talált zöldpala töredékek arra utalnak, hogy a sztélé mellett egyéb, szintén feltehetően nagyobb méretű zöldpalákat is gyűjtöttek a környékről a szarmaták, talán a sztélével azonos kontextusból.

A SZTÉLÉ LEHETSÉGES INTERPRETÁCIÓJÁNAK KERETEI

Ugyan a K005 objektumban talált zöldpala maradványok PGAA analízise – amely a sztélé kémiai összetételével összevetve hitelesítheti majd a lelet találási helyét – jelenleg folyamatban van, illetve a radiokarbon minták elemzése a közeljövőben történik meg – amely megerősítheti feltételezésünket arról, hogy a sztélé a szarmata korban került végső, azaz későbbi találási, másodlagos kontextusába –, nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy a Kevermesen talált tárgy régészeti lelet és nem a közelmúltban került a Zarándi-hegységből a Dél-Alföldre.

A Kárpát-medencei régészeti emléanyagban a leletet komplex vésett motívumai teszik unikálissá. Eddigi vizsgálataink során nem merült fel olyan adat, amely a vésetek hitelessége ellen – azaz a modern kori hamisítás mellett – szólna. A jelenleg is zajló készítéstechnológiai elemzések további információkat szolgáltathatnak majd ebben a tekintetben is.

A kevermeszi sztélé vésett motívumainak legközelebbi párhuzamait az 1830-as évek közepén a nyugat-franciaországi Bretagne-ban felfedezett gavrínisi megalitikus folyosós sír tartókövein láthatjuk (TWOHIG, 1981, fig. 110–122; LE ROUX 1995). Különösen zavarba ejtő a gavrínisi 24. számú (L6) kő és a kevermeszi sztélé díszítéseinek hasonlósága (12. kép). Nemcsak az a szembeötlő, hogy a gavrínisi leleten a kevermeszi

motívumok mindegyike megjelenik, hanem az is, hogy az egyes motívumok egymáshoz viszonyított helye, a kompozíció is komoly hasonlóságokat mutat. A nyugat-európai megalitikus kultúrkörben a gavrinisi és kevermesi motívumok többsége külön-külön több esetben megtalálhatóak (TWOHIG, 1981, 55–56, tables 4–5), de hasonló komplexitásban csak nagyon ritkán jelennek meg (pl. Newgrange, Ausevik: BURENHULT, 2001, 55, fig. 1). A két lelet közötti közvetlen kapcsolatot a közettani vizsgálatok cáfolták: mivel a gavrinisi folyosós sír köveinek nyersanyaga gránit, orthogneiss, migmatit, kvarc és homokkő, az eredmények alapján kizárhatóvá vált annak – az amúgy is kevésbé valószínű – lehetősége, hogy a kevermesi sztélé Gavrinis lelőhelyéről avagy annak környékéről szállították volna az Alföldre. Az eredeti leletkontextus ismeretének hiányában a kevermesi sztélé motívumai készítésének kora teljes bizonyossággal nem határozható meg. A legjobb párhuzamot jelentő gavrinisi folyosós sír használatát az újabb kutatások viszonylag tág időhatár közé, a Kr. e. 4. évezred első fele és a 4. és 3. évezred fordulójá közé helyezik (LE ROUX, 1983; CASSEN et al., 2014; SCHULZ PAULSSON 2017, 65).

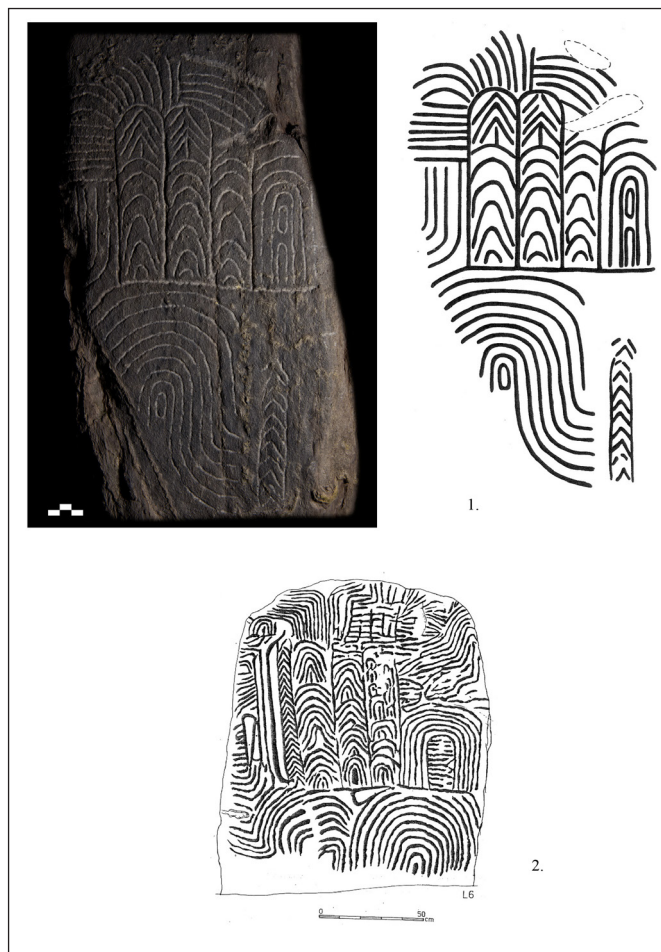
Amennyiben ez a kronológiai besorolás alkalmazható a kevermesi sztélé vonatkozásában, és a gavrinisi és egyéb hasonló nyugat-európai lelet-hoz hasonlóan tárgyunk temetkezéshez tartozott, az egyike a kevés ismert késő rézkori sztélének a Kárpát-medencéből (ld. Mezöcsát-Hörcsögös: KALICZ, 1999; Budapest–Káposztásmegyer: ENDRÖDI, 1995). A tágabb régióból előkerült, jellemzően antropomorf kősztélek Yamnaya kurgánokhoz köthetők és a Kr. e. késő 4. és kora 3. évezredre datálhatóak (HEYD, 2012; DIACONESCU, 2020; VIERZIG, 2020). A Délkelet-Alföldön, beleértve Kevermes határát is, nagy számban ismertek Yamnaya kurgánok (ECSEDY, 1979; BEDE, 2014; 2017; DANI et al., 2017). Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a kevermesi sztélé eredetileg egy közeli kurgánhoz tartozott és annak bolygatása alkalmával – talán éppen a sztélé találási helyétől északnyugatra azonosított körárkos sírok létesítése során – találhattak rá a szarmaták a tárgyra, amelyet településükre szállíthattak.

A kevermesi lelet értékelése kapcsán az óvatosság ugyan továbbra is indokolt, de az elmúlt közel egy évtizedben szisztematikusan gyűjtött adataink arra utalnak, hogy a sztélé a nyugat-európai megalitikus és a kelet-európai steppevidék Yamnaya tradíciói találkozásának, a kontinenst a Kr. e. 4. és 3. évezred fordulóján jellemző intenzív, változatos és messzire nyúló interregionális interakciók sajátos tanúja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bede, Á. (2014). *A tiszántúli halmok régészeti geológiai és környezettörténeti szempontú vizsgálati lehetőségei*. Doktori értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.

Bede, Á. (2017). Halomkatasztrozési munkálatok a Tiszántúl középső részén. In Benkő E., Bondár M. & Kolláth Á. (szerk.), *Magyarország régészeti topográfiája: Múlt, jelen, jövő* (pp. 45–66). Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet.

12. kép. A kevermesi sztélé (1) és Gavrinis 24. számú tartókövének (2) motívumai. A 2. kép forrása: LE ROUX 1995

Bóka Gergely et al. • Egy különleges megalitikus lelet az Alföldről. A keveremesi sztélé kutatásának előzetes eredményei

Burenhult, G. (2001). Long-distance cultural interaction in megalithic Europe: Carrowmore and the Irish megalithic tradition in a western European and Mediterranean context. In B.: Wyszomirska-Werbar (ed.), *Cultural Interactions in Europe and the Eastern Mediterranean during the Bronze Age (3000–500 BC)*, (pp. 47–66). BAR International Series 985. Oxford: Archaeopress.

Cassen, S., Grimaud, V., Lescop, L., Marcoux, N., Oberlin, C. & Querré, G. (2014). The first radiocarbon dates for the construction and use of the interior of the monument at Gavrinis (Larmor-Baden, France). *PAST* 77, 1–4.

Diaconescu, D. (2020). Step by Steppe: Yamnaya culture in Transylvania. *Praehistorische Zeitschrift* 95 (1), 17–47. <https://doi.org/10.1515/pz-2020-0010>

Ecsedy, I. (1979). *The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Endrődi, A. (1995). Erscheinung der Steleerrichtung in Ungarn. *Notizia Archaeologica Bergomensi* 3, 305–319.

Dani, J., Márkus, G., Kulcsár, G., Heyd, V., Włodarczak, P., Zitnan, A. & Peška, J. (2017). A „Yamnaya Impact Project” régészeti topográfiai tanulságai. In Benkő E., Bondár M. & Kolláth Á. (szerk.), *Magyarország régészeti topográfiája: Múlt, jelen, jövő* (pp. 137–150). Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet.

Heyd, V. (2012). Yamnaya Groups and Tumuli West of the Black Sea. In E. Borgna & S. Müller Celka (eds), *Ancestral Landscape. Burial Mounds in the Copper and Bronze Ages* (pp. 535–555). Lyon: Maison de l’Orient et de la Méditerranée.

Kalicz, N. (1999). A késő rézkori Bádén kultúra temetője Mezőcsát-Hörcsögösön és Tiszavasvári-Gyepároson. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 37, 57–102.

Le Roux, C.-T. (1983). Bretagne. *Gallia Préhistoire* 26 (2), 309–333.

Le Roux, C.-T. (1995). *Gavrinis*. Paris: Editions Jean-Paul Gisserot.

Schulz Paulsson, B. (2017). *Time and Stone. The Emergence and Development of Megaliths and Megalithic Societies in Europe*. Oxford: Archaeopress.

Twohig, E. S. (1981). *The Megalithic Art of Western Europe*. Oxford: Clarendon Press.

Vierzig, A. (2020). Anthropomorphic Stelae of the 4th and 3rd Millennia between the Caucasus and the Atlantic Ocean. *Proceedings of the Prehistoric Society* 86, 111–137. <https://doi.org/10.1017/ppr.2020.12>